

APIE GROŽINIO TEKSTO VERTIMO KOKYBĘ. A. BARICCO ROMANO *ŠILKAS* VERTIMAS Į LIETUVIŲ KALBĄ

RASA KLIOŠTORAITYTĖ, IEVA MAŽEIKAITĖ

*Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
rasadp@gmail.com
ievamaz@gmail.com*

Įvertinti grožinio teksto vertimo kokybę – gana sunkus uždavinys. Visų pirma todėl, kad nėra nusistovėjusios vienos tradicijos, kokiais kriterijais turėtų vadovautis vertėjas versdamas grožinį tekstą ir kaip reikėtų vertinti verstinio teksto kokybę. Be to, sudėtinga aprėpti visus grožinio teksto ypatumus ir išsamiai aptarti, kaip jie perteikiami vertime, ypač kai tai didelės apimties prozos kūrinys.

Stengiantis bent kiek prisidėti prie šios srities tyrimų, straipsnyje supažindinama su svarbiausiais pastarųjų metų Italijos vertimo teoretikų ir kritikų darbais, kuriuose nagrinėjama verstinio teksto kokybės problematika. Vėliau, remiantis išdėstytomis teorinėmis ir metodologinėmis nuostatomis, analizuojamas A. Baricco romano *Šilkas* vertimas į lietuvių kalbą, daugiausia dėmesio sutelkiant į pasirinktas vertimo strategijas.

Verčiant negalima pasikliauti intuicija, reikia vadovautis taisyklėmis (Salmon 207, 95–96). Ši mintis paneigia nuomonę, kad kažin ar galima išmokyti grožinio teksto vertimo, ir puikiai atspindi pastarųjų metų Italijos vertimo teoretikų ir kritikų požiūrį į grožinio teksto vertimo procesą. Naujausi italų vertimo mokslo darbai orientuojasi į vertimo proceso etapus, vertėjo ugdymą, teksto dominančių atpažinimą ir perteikimą bei gebėjimą panaudoti tinkamas vertimo strategijas. Ypač didelį dėmesį grožinio kūrinio vertimui ir vertimo kokybei skyrė vertimo teoretikai ir kritikai Massimiliano Morini, Bruno Osimo, Umberto Eco ir kt¹.

Vertimo teoretikas Massimiliano Morini studijoje *Vertimas: teorija, ištekliai, praktika* (*La traduzione: teorie, strumenti, pratiche*) analizuodamas grožinio teks-

¹ Viename straipsnyje būtų sunku išsamiai pristatyti visus šios srities tyrimus, todėl apsiribojama tik pačiomis svarbiausiomis pastarųjų metų studijomis.

to vertimo kokybę pabrėžia vertėjo ugdymo ir ruošimo svarbą. Mokslininkas teigia, jog vertėjas turi būti susipažinęs su literatūros žanrais, tekstų tipais, funkciniais stiliais, jų ypatybėmis (Morini 2007, 78). M. Morini nurodo, jog vertiant grožinį tekstą privalu atsižvelgti į vertimo proceso etapus²: a) perskaityti tekstą vieną ar keletą kartų; b) išsiaiškinti nesuprantamas vietas, patikrinti jau egzistuojančius pasirinkto autoriaus kūrinį vertimus į gimtąją ir į kitas kalbas, gilintis į kultūrinį ir istorinį kontekstą ir autoriaus poetiką, atkreipti dėmesį į tai, kas pasakoma ir kas nutylima, kokios perkeltinės reikšmės vartojamos, kuo ypatinga sintaksė ir semantika, kokias transformacijas galima atlikti ir kam vertimas skirtas (Morini 2007, 103–104); c) užrašyti pirmąjį vertimo variantą, dėmesingai parenkant atitikmenis, perteikiant vaizdingus posakius ir leksikos ypatumus (Morini 2007, 119); d) patikrinti kiekvieno išversto sakinio prasmę, peržiūrėti, ar viskas išversta, ar nėra praleistų pastraipų, sakinių, žodžių junginių ar žodžių (Morini 2007, 119); e) ištaisyti pirmąjį variantą tobulinant verstinio teksto leksiką, sintaksę ir stilių (Morini 2007, 120). Vertimo teoretikas pabrėžia, kad po kiekvieno vertimo etapo svarbu daryti pauzes, nes „atitoldamas“ ir vėl „priartėdamas“ prie savo vertimo vertėjas gebės objektyviau įvertinti savo paties darbą (Morini 2007, 122–123). Baigdamas vertimo proceso analizę, M. Morini teigia, kad jeigu vertimas geras, net neatpažinsi, jog tai – vertimas (Morini 2007, 119). Taigi kokybiškas vertimas turi sukurti tokį patį poveikį skaitytojui kaip ir tekstas originalo kalba.

Bruno Osimo knygoje *Vertimas ir kokybė. Vertinimas akademinėje ir profesionaliojoje aplinkoje (Traduzione e qualità: la valutazione in ambito accademico e professionale)* plačiai analizuoja verstinio grožinio teksto kokybės problemą. Mokslininkas nurodo, kad versdamas grožinį tekstą „vertėjas privalo atpažinti ir perteikti a) teksto dominantę, b) pavyzdinį skaitytoją, c) prototeksto ir metateksto kultūrų skirtumus, d) leksikos savitumą, e) teksto poetiką, f) autoriaus stilių, g) realijas, h) deiktikus, i) koheziją, j) koherenciją“ (Osimo 2004a, 104–105). Be to, vertėjas turėtų atidžiai įvertinti teksto gramatiką ir sintaksę, atpažinti rašybos ir grafinio vaizdo ypatumus ir tinkamai juos atspindėti vertime (Osimo 2004a, 104–105). Jeigu vertėjas neatsižvelgia į išvardytus kriterijus, vertimo kokybė nukenčia. Vadovaujantis šiais kriterijais tikrintina verstinio grožinio teksto kokybė. Remdamasis amerikiečių lingvisto N. Chomsky'o ir Prahos lingvistinės mokyklos atstovo R. Jakobsono teorijomis, *Vertimo ir kokybės* autorius tei-

² Aprašydamas vertimo proceso etapus M. Morini remiasi Douglaso Robinsono, Cliffordo E. Landerso, Geoffrey'o Samuelsson-Browno ir kitų vertimo teoretikų ir kritikų darbais.

gia, kad „vertimo sunkumų šaltinis yra originalo tekste vartojamos konotacinės reikšmės, prasmės atspalviai, t. y. poetiniai žodžio atspalviai plačiaja prasme“ (Osimo 2004a, 30). Kitaip tariant, grožinio teksto vertimo kokybė priklauso nuo to, kaip išverstos konotacinės žodžio reikšmės (Osimo 2004a, 45–46). Todėl vertėjas turi atpažinti leksikos lygmens ypatumus ir tinkamai juos perteikti. Gilindamasis į leksikos vertimą B. Osimo pateikia kito italų vertimo teoretiko D. Delabastitos (D. Delabastita) siūlomas vertimo transformacijas – pakeitimus, kompensaciją, įterpimus, praleidimus ir pažodinį vertimą (Osimo 2004a, 46). Mokslininko teigimu, vertėjui privalu gebėti pritaikyti šias vertimo transformacijas. Trumpai aptarus B. Osimo grožinio teksto vertimo ypatumus, aiškėja, jog vertimo kokybė priklauso nuo vertėjo pasirengimo, t. y. gebėjimo atpažinti tam tikras teksto dominantes ir tinkamai pasirinkti bei pritaikyti vertimo strategijas.

Daug dėmesio verstinio grožinio teksto kokybei skyrė žymus italų vertimo kritikas ir rašytojas Umberto Eco. Pagrindinės šio mokslininko nuostatos dėl vertimo kokybės išdėstytos knygoje *Pasakyti bemaž tą patį* (*Dire quasi la stessa cosa*)³. Svarbu tai, jog mokslininkas stengiasi pateikti kuo daugiau praktinių patarimų vertėjams remdamasis savo vertimo patirtimi. U. Eco nurodo, kad grožinio teksto vertėjas „neturi stengtis praturtinti autoriaus leksikos, net ir tada, kai tai atrodo būtina“ (Eco 2003, 96). Jis pabrėžia, kad „pagražintą originalo vertimą galima traktuoti kaip puikų literatūros kūrinį, bet ne kaip gerą vertimą“ (Eco 2003, 110). Aptardamas verstinio teksto kokybę, U. Eco teigia, kad svarbu „nepasiduoti pagundai per daug ‚padėti‘ tekstui, nes vertėjas neturėtų užimti autoriaus vietos“ (Eco 2003, 108). Pasak U. Eco, atsakomybė dėl prasto kūrinio tenka ne vertėjui, o autoriui, todėl nereikėtų painioti skaitytojo pateikiant jam patobulintą originalo vertimą: „Jeigu verčiamas skurdus ir prastai parašytas kūrinys, tegu jis toks ir lieka, kad vertimo skaitytojas pats nustatytų, kiek vertas originalo autoriaus darbas“ (Eco 2003, 118). Nagrinėdamas vertimo procesą ir verstinio teksto kokybę, kaip ir B. Osimo, U. Eco daug dėmesio skiria leksinių vienetų perteikimui ir vertėjo pasirinktoms vertimo strategijoms. Knygoje *Pasakyti bemaž tą patį* nagrinėjamos vertimo kompensacijos ir originalo reikšmių praradimai. U. Eco tiksliai apibrėžia, kuriais atvejais vertėjas gali praleisti kurį nors originalo žodį: „Tuo atveju, kai kurio nors teksto segmento neįmanoma tinkamai išversti, vertėjas gali praleisti žodį ar net visą frazę, jeigu toks praleidimas bus nežymus ir neiškraipys originalaus kūrinio“ (Eco 2003, 100)⁴. Aptarda-

³ Knygos pavadinimą iš italų k. vertė Linas Rybelis (www.llvs.lt).

⁴ Plg. su B. Osimo praleidimų transformacija.

mas kompensacijos strategiją, mokslininkas pateikia daug skirtingų kalbų tekstų vertimų pavyzdžių, kurie iliustruoja tinkamai ir netinkamai pavartotą reikšmių kompensaciją. Iš autoriaus pateiktų pavyzdžių ir jų komentarų ryškėja, jog kompensacijos strategija galima tik tuo atveju, kai vertėjas siekia ne pagražinti tekstą, o išlaikyti tą patį poveikį, kurį tekstas daro skaitytojui, ir perteikti autoriaus mintį. U. Eco pabrėžia, kad net ir pritaikius kompensacijos strategiją, neįmanoma išvengti nuostolių. Remdamasis *Skopos* teorija, Umberto Eco nurodo, jog „vertimas turi sukelti tokį patį poveikį, kurio buvo siekiama ir originalo tekstu“ (Eco 2003, 80). Tačiau priduria, jog originalo teksto poveikį skaitytojui galima įvardyti kaip X_n , o vertimo teksto poveikis geriausiu atveju bus lygus X_{n-1} (Eco 2003, 138). Apibendrinant galima teigti, jog geras vertimas yra toks vertimas, kai vertėjas tinkamai pasirenka vertimo strategijas, kai vertime perteikiama ne tik originalo teksto prasmė, bet ir jo poveikis skaitytojui, bet vertėjas negali pagražinti teksto, nes toks vertimas nebūtų kokybiškas.

Apžvelgus pagrindines italų vertimo teoretikų nuostatas dėl grožinio teksto vertimo kokybės, toliau straipsnyje nagrinėjamas A. Baricco romano *Šilkas* vertimas į lietuvių kalbą⁵, daugiausia dėmesio skiriant pirma išvardytoms vertimo strategijoms – pakeitimams, kompensacijai, įterpimams, praleidimams ir pažodiniam vertimui⁶, – ir mėginama nustatyti, ar vertime išlaikytas originalo leksinių vienetų registras, emocinis atspalvis ir stilistinė charakteristika.

Romano vertimo analizę pradėsime nuo pakeitimų strategijos⁷. Italų mokslininkas B. Osimo aptariamos pakeitimų strategijos smulkiau neskirto, todėl, siekdami išsamesnės analizės, pasiremsime lietuvių vertimo teoretikų O. Armalytės ir L. Pažūsis leksinių pakeitimų klasifikacija. Galima išskirti kelias leksinių pakeiti-

⁵ Į lietuvių kalbą išversti šie šiuolaikinio italų rašytojo A. Baricco kūriniai: *Šilkas* (vertė Pranas Bieliauskas), *Aistrų pilys* (vertė Inga Tuliševskaitė), *Novečentas* (vertė Audrius Musteikis), *Jūra vandenynas* (vertė Inga Tuliševskaitė), *City* (vertė Inga Tuliševskaitė), *Be kraujo* (vertė Pranas Bieliauskas), *Next* (vertė Ana Karpič), *Toji istorija* (vertė Inga Tuliševskaitė) ir *Homeris, Iliada* (vertė Kristina Nastopkaitė).

⁶ Šis vertimo strategijų sąrašas nėra galutinis, bet analizuojant romano *Šilkas* vertimą apsiribojama tik šiomis. Plg. apie vertimo transformacijas Armalytė O., Pažūsis L. 1990. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius. O. Armalytė ir L. Pažūsis skiria tokias vertimo transformacijas: a) perkėlimai; b) pakeitimai; c) įterpimai; d) praleidimai. Perkėlimai dar smulkiau skirstomi į a) žodžių ir žodžių junginių tvarkos keitimą sakinyje, b) sudėtinio sakinio dėmenų sekos keitimą, c) savarankiškų sakinių perkėlimą. Pakeitimai skirstomi į: a) žodžių formų pakeitimus, b) kalbos dalių pakeitimus, c) sakinio dalių pakeitimus, d) sudėtinio sakinio struktūros pakeitimus, e) leksinius pakeitimus (konkretizacija, generalizacija, priešasties pakeitimas pasekme ir atvirksčiai), f) antoniminį vertimą, g) kompensaciją.

⁷ Nagrinėjant *Šilko* vertimą į lietuvių kalbą buvo surinkti visi aptariamų vertimo strategijų pavyzdžiai, šiame straipsnyje pateikiami tik patys būdingiausi atvejai.

mų rūšis: konkretizaciją, generalizaciją ir priešasties pakeitimą pasekme (Armalytė, Pažūsis 1990, 206). „Konkretizacija – tai platesnės denotatinės reikšmės originalo kalbos žodžių ar žodžių junginių pakeitimas siauresnės reikšmės vertimo kalbos žodžiais ar žodžių junginiais“ (Armalytė, Pažūsis 1990, 206–207).

Panagrinėkime keletą pavyzdžių iš A. Baricco romano *Šilkas*, kuriuose vertėjas taiko konkretizacijos strategiją.

1)

<u>Lavorava</u> ⁸ ancora due settimane per confezionare le uova e venderle (9).	Porą savaičių dar <u>triūsdavo</u> pakuodamas ir pardavinėdamas kiaušinėlius (7).
--	---

Originalo sakinyje vartojama denotatinės reikšmės žodis *lavorava* („dirbo“), o lietuviškame tekste jis keičiamas stilistinę konotaciją turinčiu žodžiu „triūsdavo“. Italų k. veiksmazodis *lavorare* turi labai plačią reikšmę. Todėl, atsižvelgiant į viso sakinio prasmę, pasirenkamas veiksmazodžio „dirbti“ sinonimas „triūsti“.

Aptarkime dar vieną pakeitimo pavyzdį:

2)

Si fermò soltanto quando d'improvviso <u>la vegetazione</u> si aprì, per un istante, come una finestra, sul bordo del sentiero (31).	Sustojo tik tada, kai takelio pakrašty vieną mirksnį atsivėrė <u>medžių tankmė</u> (34).
--	--

Autorius vartoja denotatinės reikšmės žodį *vegetazione* („vegetacija, augmenija“), pažodžiui išverstas sakinyje įgautų mokslinio stiliaus požymių ir visai nederėtų tekste. Vertėjas konkretina platesnės denotatinės reikšmės žodį siauresnės reikšmės žodžių junginiu „medžių tankmė“. Šiuo atveju leksinių keitimų transformacija taip pat taikoma stilistiniais sumetimais.

Išanalizuokime šį konkretizacijos atvejį:

3)

E tutto il mondo, fin nelle sue <u>regioni</u> più lontane, sembrava prigioniero di quel sortilegio senza spiegoni (11).	[...] ir visas pasaulis, iki pat tolimiausių <u>užkampių</u> , regis, pateko nepaaiškinamą apžavų nelaisvėn (9).
--	--

Itališkas denotatinės reikšmės žodis *regione* reiškia „kraštą, regioną“, o vertėjas jį sukonkretina pakeisdamas konotuoju daiktavardžiu „užkampis“. Manytina, jog šiuo atveju taikyti konkretizacijos strategiją nebuvo būtina: parinkdamas konotuotos reikšmės žodį, vertėjas pagražina tekstą, bet šio stilistinio atspalvio originale nėra.

⁸ Pabraukta ir paryškinta straipsnio autorių.

Panagrinėkime dar vieną konkretizacijos pavyzdį:

4)

Socchiudendo gli occhi, bevve un sorso di tè (27).	Prisimerkusi sriūbtelėjo lašelį arbatos (7).
---	---

Denotatinės reikšmės žodį *bere* („gerti“) vertėjas keičia posakiu „sriūbtelėti lašelį“. Šiuo atveju leksinio keitimo strategija nebūtina, nes italų kalboje yra daug pastovių žodžių junginių su veiksmažodžiu „gerti“, bet autorius vartoja būtent šį denotatinės reikšmės žodį.

Aptarus konkretizacijos pavyzdžius galima teigti, kad ši transformacija *Šilko* vertime taikoma dažnai, vertėjas keičia platesnės denotatinės reikšmės itališkus žodžius siauresnės reikšmės lietuviškais žodžiais, suteikdamas jiems stilistinę konotaciją. Bet kartais vertėjas pagražina autoriaus tekstą, praturtindamas jį konototomis reikšmėmis, nors stilistinė prasme tai nėra būtina.

Generalizacija, priešingai nei konkretizacija, yra siauresnės reikšmės originalo teksto leksinių vienetų pakeitimas platesnės reikšmės vertimo kalbos vienetais (Armalytė, Pažūsis 1990, 215). Generalizacijos pavyzdžių *Šilko* vertime nedaug – vertėjas retai keičia konkretų itališką žodį bendresnės reikšmės lietuvišku žodžiu.

Aptarkime šį generalizacijos pavyzdį:

5)

Nelle cabine arrivava l'odore di cucina, c'era un inglese che diceva di aver combattuto a Waterloo, la sera del terzo giorno videro dei delfini luccicare all'orizzonte come onde ubriache , alla roulette veniva fuori sempre il sedici (15).	Į kajutes skverbėsi virtuvės kvapai, laivu keliavęs anglas gyrėsi kovęsis Vaterlo mūšyje, trečios dienos vakarą horizonte pasirodė delfinai, švytuliuojantys saulėjit apkvaitusios bangos, o lošiant ruletę visada krito tik šešioliktukai (13).
---	---

Originalo sakinyje vartojamas siauros denotatinės reikšmės žodis *ubriaco* („girtas“), kurį vertėjas keičia platesnės reikšmės žodžiu „apkvaitusios“. Apkvaitama ne tik nuo alkoholio, bet ir nuo smalkių ar aukščio, iš laimės ar po fizinės ar emocinės traumos, o žodis „girtas“ vartojamas tik kalbant apie svaigiųjų gėrimų vartojimą. Generalizacijos strategiją vertėjas taiko dėl to, kad šiame kontekste žodis „girtas“ skambėtų per daug šiurkščiai. *Ubriaco* („girtas“) vartojamas palyginime apibūdinant delfinus, todėl vertėjas parenka vaizdingesnį žodį, kuriuo išlaikomas originalo tekste esantis palyginimas ir autoriaus stilius.

Ištyrus A. Baricco *Šilko* vertimą, matyti, kad generalizacijos atvejų tekste yra vos vienas kitas. Tai rodo, kad vertėjas siekia aiškumo ir stengiasi išlaikyti konkrečias autoriaus vartojamų žodžių reikšmes.

Priežasties keitimo pasekme ar pasekmės keitimo priežastimi strategija verčiant *Šilko* pragmatines reikšmes taikoma labai retai. Vertime yra tik keli pavyzdžiai, kai perteikiant originalo leksinių vienetų reikšmes priežastį nusakantys veiksmažodžiai keičiami pasekmę nusakančiais veiksmažodžiais.

6)

Il monco aveva appena sbagliato un tre sponde da quattordici punti (42).	Trimis paskutiniais smūgiais luošys ką tik prakišo keturiolika taškų (45).
--	---

Originale vartojamas neutralios konotacijos veiksmažodis *aveva sbagliato* („suklydo“), kuris vertime keičiamas konotuotos reikšmės žodžiu „prakišo“. Vertėjas ne tik suteikia originalo sakiniui stilistinės konotacijos, parinkdamas vaizdingą grožinėje literatūroje vartojamą žodį „prakišti“, bet ir keičia priežastį pasekme: luošys *prakišo* žaidimą, nes *suklydo* mušdamas rutulius.

Pasekmės keitimo priežastimi pavyzdžių *Šilko* vertime dar mažiau nei priežasties keitimo pasekme. Vertėjas šios transformacijos beveik netaiko. Nagrinėjant vertimo strategijas pavyko aptikti tik vieną kitą pavyzdį.

7)

Salirono insieme il fianco della collina, fino ad arrivare in una radura dove il cielo era rigato dal volo di decine di uccelli dalle grandi ali azzurre (35).	Jiedu sykiu nusileido kalvos šlaitu ir išėjo į progumą, kur didžiuliais žydrais sparnais dangų karpė dešimtys paukščių (38).
---	---

Itališkame sakinyje vartojama konstrukcija *il cielo era rigato* („dangus buvo dryžuotas“⁹), kuriuo vaizdingai apibūdinamas dangus. Autorius dangų apibūdina kaip „dryžuotą“ todėl, kad jame skraidantys dideli paukščiai sukuria tokį įspūdį. Vertėjas originalo metaforą keičia lietuviška metafora „dangų karpė paukščiai“, vykusiai perteikdamas originalo reikšmę. Šiame sakinyje pasekmė keičiama priežastimi: dangus buvo *dryžuotas*, nes jį *karpė* paukščiai.

Kaip minėta, kita svarbi vertimo strategija – kompensacija. Ši strategija taikoma tada, kai tam tikri originalo teksto elementai neturi atitikmenų vertimo kalboje, arba tada, kai originalo teksto konotuotas žodis turi tikslų atitikmenį vertimo kalboje, bet vertėjas stilistiniais sumetimais verčia jį neutralios konotacijos žodžiu, o praradimą kompensuoja suteikdamas konotuotą reikšmę kitam leksiniam vienetui.

Išanalizuokime šį kompensacijos atvejį:

⁹ Pažodinis straipsnio autorių vertimas.

8)

– Sbagliato. Sono la prova che voi siete un coglione (12).	– Apsišovėt. Čia įrodymas, kad jūs mulkis (10).
---	--

Itališkas žodis *coglione* turi neigiamą vulgarią reikšmę: juo vadinamas labai kvailas žmogus, netikėlis; paprastai žodžiu *coglione* norima įžeisti ar paniekinėti. Svarbu pažymėti, kad daugelis itališkų keiksmažodžių neturi tokio emocinio svorio kaip lietuviški jų ekvivalentai, todėl Italijos grožinėje literatūroje keiksmažodžiai vartojami daug dažniau nei Lietuvos. Lietuviškas žodžio *coglione* ekvivalentas vartojamas tik labai vulgaria reikšme, romane *Šilkas* jis skambėtų pernelyg šiurkščiai, todėl vertėjas jį keičia lietuvišku žodžiu „mulkis“. Šio žodžio neigiama konotacija daug stipresnė nei žodžių „kvailys“ ar „žioplys“, jis sakinyje skamba šiurkščiai ir įžeidžiamai, todėl galima teigti, kad parinkdamas tokį stilistiškai konotuotą žodį vertėjas kompensavo itališko leksinio vieneto reikšmės nuostolį.

Aptarkime šio sakinio vertimą:

9)

Ci avevano guadagnato pochi soldi, molti guai e alcune leggende, buone da vendere nei porti, la sera (17).	Jie užsidirbo nedaug pinigų, apsčiai nemalonumų ir keletą būtų nebūtų istorijų, kurias taip buvo miela pardavinėti vakarais uostuose (16).
---	---

Itališko žodžio *guai* atitikmuo lietuvių kalboje yra žodis „bėda“. Vertėjas itališką konotuotą leksinį vienetą keičia denotatinės reikšmės lietuvišku leksiniu vienetu „nemalonumai“, bet konototos reikšmės nuostolį kompensuoja itališką neutralios konotacijos žodį *molti* („daug“) keisdamas stilistiškai žymėtu „apsčiai“.

Išanalizuokime dar vieną kompensacijos pavyzdį.

10)

[...] fu che quegli occhi <i>non avevano un taglio orientale</i> , e che erano puntati , con un'intensità <i>sconcertante</i> , su di lui: come se fin dall'inizio non avessero fatto altro, da sotto le palpebre (25).	[...] pamatė, kad jos akių forma visai ne rytietiška ir kad tos akys taip trikdamai žiūri į jį , jog jis neturi kur dėtis: taip žiūri, lyg jau iš pradžių, po sumerktais vokais, būtų į jį žiūrėjusios (25).
--	---

Lietuviškame sakinyje nelieka itališkos konototos reikšmės *occhi puntati* („įsmeigtos akys“¹⁰), vietoj šio žodžių junginio vartojamas stilistiškai neutralus žodžių junginys „žiūri į jį“, bet šis reikšmės nuostolis kompensuojamas kitoje sakinio

¹⁰ Pažodinis straipsnio autorių vertimas.

vietoje. Itališkame sakinyje vartojamas žodžių junginys *con un'intensità sconcertante* („trikdančiu intensyvumu“), vertime šis pasakymas papildomas: „taip trikdamai žiūri į jį, jog jis neturi kur dėtis“. Galima teigti, kad versdamas šį sakinį, vertėjas kompensavo reikšmės nuostolį ir išlaikė tą pačią sakinio prasmę ir stilių.

Aptarus pavyzdžius, galima teigti, kad *Šilko* vertime, taikydamas kompensacijos strategiją, vertėjas pateikia originalą atitinkantį vertimo tekstą.

Verčiant grožinį tekstą svarbi ir įterpimų strategija. Vertėjas, prireikus, gali įterpti ne tik vieną žodį, bet ir žodžių junginius ar net trumpus sakinius, jeigu tai neiškraipo ar nepakeičia originalo teksto prasmės.

Išanalizuokime šį *Šilko* sakinį ir jo vertimą:

11)

<p>Aveva un'idea, <u>gli mancava l'uomo giusto</u>. Si accorse di averlo trovato quando vide Hervé Joncour passare davanti al caffè di Verdun [...] (14).</p>	<p>Turėjo vieną mintį, <u>bet nebuvo kas ją įgyvendina. Reikėjo rasti tinkamą žmogų. Ir staiga jam nušvito</u>. Radau, pamanė jis, kai pamatė Ervė Žonkūrą, žengiantį pro Verdeno kavinę [...] (12).</p>
--	---

Šiuo atveju vertėjas į tekstą įterpia net du papildomus sakinius. Pirmame originalo sakinyje rašoma: *gli mancava l'uomo giusto* („nebuvo tinkamo žmogaus“¹¹). Šį sakinio dėmenį vertėjas kelia į atskirą vientisinį sakinį, o prie pirmojo sakinio dėmens prideda sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmenį „bet nebuvo kas ją įgyvendina“. Nors gramatiniu ar stilistiniu požiūriu šie įterpimai nebuvo būtini, vertėjas, siekdamas perteikti autoriaus pabrėžtą veikėjo emocinės būsenos pasikeitimą, įterpia papildomų leksinių vienetų.

Panagrinėkime dar vieną pavyzdį.

12)

<p>– <u>Quei due italiani</u>, Ferreri e l'altro, quelli che sono andati in Cina, l'anno scorso... se ne sono tornati indietro con quindicimila once di uova [...] (64).</p>	<p>– <u>Tie du italai</u>, Fereris ir kitas, tie, kurie praeitais metais buvo nuvykę į Kiniją... <u>taigi tie du italai</u> grįžo vežini penkiolika tūkstančių uncijų kiaušinėlių [...] (68).</p>
---	---

Originalo sakinyje ilgas ir painus, o antroje jo dalyje veiksnys numanomas. Vertėjas, taikydamas įterpimo strategiją ir pakartodamas pirmojo sakinio konstrukciją „tie du italai“, išvengia minties dviprasmiškumo.

Šilko vertime nauji leksiniai vienetai įterpiami ir tada, kai vertime, pakeitus sakinio sintaksinę struktūrą, būtina papildyti sakinį vienais ar kitais leksiniais vienetais, patikslinti ar pakartoti vieną kurį teksto elementą.

¹¹ Pažodinis straipsnio autorių vertimas.

13)

<p>I bachicultori di Lavilledieu si unirono in consorzio e raccolsero la cifra, considervole, necessaria alla spedizione. A tutti sembrò logico <u>affidarla</u> a Hervé Joncour (21).</p>	<p>Lavildjė šilkaverpių augintojai susivienijo į sąjungą ir surinko gan ženklia sumą, reikalingą ekspedicijai surengti. Visiems atrodė logiška <u>šià misiją patikėti</u> Ervė Žonkūru (20).</p>
---	--

Šiame sakinyje taip pat keičiamas originalo įvardis *la* („ją“). Vertėjas įterpia daiktavardinę konstrukciją „šià misiją“, kad vertimo skaitytojui sakinytis būtų aiškesnis. Kadangi pirmame sakinyje kalbama apie pinigų sumą ir ekspediciją, antrame sakinyje ne visai aišku, ką veikėjui nuspręsta patikėti: pinigus ar kelionę. Taigi vertėjas, taikydamas įterpimo strategiją, išvengia sakinio dviprasmiškumo.

Išanalizavus įterpimų pavyzdžius A. Baricco *Šilko* vertime, ryškėja, kad šià strategiją vertėjas taiko gana dažnai. Nauji leksiniai vienetai daugiausia įterpiami stilistiniais sumetimais, taip pat tais atvejais, kai vertime pridedamas leksinis vienetas, kuris neturi formalios raiškos originalo kalboje ar kurį autorius praleidžia tekste kaip nereikalingą, bet be kurio vertimo sakinytis neturėtų prasmės. Nauji leksiniai vienetai įterpiami ir tada, kai keičiant sakinio struktūrą iškyla būtinybė pakartoti ar pridėti originale praleistą leksinį vieneta, kurio reikalauja sakinio kontekstas. Svarbu pabrėžti, kad įterpimų transformacija glaudžiai susijusi su leksinių pakeitimų – konkretizacijos – transformacija. Vertėjas įterpia naujus leksinius vienetus susiaurindamas platesnę originalo leksinio vieneto reikšmę ar sukonkretindamas abstrakčias originalo sąvokas.

Praleidimas yra priešingas nei įterpimas reiškinys. Vertėjas gali praleisti originalo kalbos leksinį vieneta tik tais atvejais, kai vertimo skaitytojas nepraranda informacijos, kuri pateikiama ir originalo skaitytojui, ir kai dėl praleidimo nenukenčia teksto prasmė. Dažniausiai „perteklinių“ žodžių reikšmė yra numanoma arba žinoma net ir žodį praleidus.

Išanalizuokime šį pavyzdį.

14)

<p>Puntuale, lui salì al secondo piano di <u>un elegante palazzo</u> in boulevard des Capucines (98).</p>	<p>Nurodytu laiku užlipo į trečią <u>rūmų</u>, stovinčių Kapucinų bulvare, aukštą (103).</p>
---	--

Itališkas žodis *palazzo* reiškia „rūmus“ arba „pastatą“. Būdvardžiu *elegante* („elegantiškas“) autorius panaikina šià dviprasmybę, nes elegantiški ir puošnūs būna rūmai, o ne paprasti pastatai. Vertime šio būdvardžio nelieka, nes vertėjas parenka lietuvišką leksinį ekvivalentą „rūmai“, kuris vertimo skaitytojui savaime siejasi su

puošnia didikų rezidencija. Žodis „elegantiški“ tampa *perteklinis*, todėl vertėjas jo atsisako.

Analizuojant praleidimo transformacijos taikymą vertime aiškėja, kad vertėjas kartais praleidžia originalo leksinius vienetus ar net ištisus sakinius be svarbios priežasties. Išanalizuokime šiuos sakinius:

15)

– Sei tu il giapponese, qui. – Ma non ci capisco niente lo stesso. Il sano si chinò sulla stecca e fece partire una candela da sei punti (41).	– Betgi tu čia esi japonas. Sveikasis pasilenkė ties biliardo stalu ir stumtelėjęs rutulį uždirbo šešis taškus (44).
---	---

Šioje teksto dalyje praleidžiamas visas originalo sakiny: „*Ma non ci capisco niente lo stesso*“ („Bet aš vis tiek nieko nesuprantu“¹²). Praleidus visą dialogo sakinį, atrodo, kad Ervė Žonkūras neatsakė į Baldabju pastabą, tarsi tylomis jai pritardamas, nors originalo tekste ironiška Baldabju pastaba „betgi tu čia esi japonas“ yra paneigiama Ervė Žonkūro atsakymu. Pritaikius praleidimų strategiją dingsta dalis praleistu sakiniu perteikiamos informacijos.

Dar vienas pavyzdys:

16)

Alle dita, come fossero anelli, portava dei piccoli fiori di color blu intenso. I capelli neri, lucidi, il volto orientale, perfetto. – Cosa vi fa pensare di essere così ricco da poter venire a letto con me? (44)	Ant pirštų it žiedus nešiojo tamsiai mėlynas gėlytes. – Tai negi manote esąs toks turtingas, kad galėtumėt pergulėt su manimi? (47)
--	--

Šiuo atveju taip pat praleidžiamas visas originalo sakiny: „*I capelli neri, lucidi, il volto orientale, perfetto*“ („Juodi, blizgantys plaukai ir tobulas rytietiškos formos veidas“¹³). Vertėjas praleidžia romano personažo išvaizdos aprašymą. Dėl tokio praleidimo nukenčia verstinio teksto prasmė, išmetama svarbi informacija apie vieną iš romano veikėjų. Iš vertimo atrodo, kad šios veikėjos išvaizda romane neišryškinama, nors Ervė Žonkūro gyvenime ši moteris suvaidina svarbų vaidmenį ir jos grožis tekste pabrėžiamas ne kartą.

Išnagrinėjus *Šilko* vertime taikomos praleidimų transformacijos pavyzdžius galima teigti, kad vertime jų yra mažiausiai iš visų vertimo transformacijų. Vertėjas praleidžia originalo leksinius vienetus tais atvejais, kai vienas ar kitas itališkas

¹² Pažodinis straipsnio autorių vertimas.

¹³ Pažodinis straipsnio autorių vertimas.

žodis tekste yra *perteclinis*. Tačiau vertime yra ir tokių atvejų, kai leksiniai ar sintaksiniai vienetai praleidžiami be aiškios priežasties, dėl to verstiniam tekste neišvengiama reikšmės nuostolių.

Pabaigoje svarbu pabrėžti ir tai, kad analizuojant romano vertimą pažodinio vertimo atvejų nerasta.

Trumpai aptarus grožinio teksto vertimo kokybės problematiką ir išanalizavus romano *Šilkas* vertime taikomas vertimo strategijas – leksinius pakeitimus, kompensaciją, įterpimus ir praleidimus – galima daryti tokias išvadas:

- Vertimo kokybę priklauso nuo vertėjo ugdymo ir pasirengimo, t. y. gebėjimo verčiant atpažinti tam tikras teksto dominantes ir tinkamai pasirinkti bei pritaikyti vertimo strategijas.
- Dažniausiai *Šilko* vertime taikoma vertimo transformacija – pakeitimai. Vertėjas daugiausia renkasi konkretizacijos, antoniminio vertimo ir kompensacijos strategijas, rečiau – generalizacijos strategiją.
- Vertime įterpimų transformacija taikoma daug dažniau nei praleidimų. Nauji leksiniai vienetai įterpiami stilistiniais ir aiškumo sumetimais. Tai, kad įterpimų transformacija taikoma dažnai, o praleidimų – retai, rodo vertėjo siekį ištikimai išversti visus originalo leksinius vienetus ir aiškiai perteikti net smulkausius originalo leksinio vieneto reikšmės atspalvius. Kai kuriais atvejais vertimo tekstas pagražinamas konotuotą reikšmę turinčiais leksiniais vienetais, bet tokia strategija ne visada taikli.
- Taikant praleidimų strategiją, vertėjui ne visada pavyko išlikti ištikimam originalui. Vertime yra atvejų, kai be priežasties praleidžiamas leksinis ar sintaksinis vienetas. Tokių pavyzdžių vertime nedaug ir vertimo teksto visumai didelių nuostolių jie nedaro.
- *Šilko* vertime išlaikytos originalo leksinių vienetų konotuotos reikšmės, o tuo atveju, kai originalo konotuota reikšmė neturi ekvivalento vertimo kalboje, taikoma kompensacijos transformacija.
- Nors ne visos vertėjo pasirinktos vertimo strategijos pasiteisino, vertime išlaikyta teksto prasminė, stilistinė, registro ir emocinė charakteristika, todėl galima teigti, kad A. Baricco *Šilko* vertimas yra ištikimas originalui ir kokybiškas.

ŠALTINIAI

Baricco A. 1999. *Seta*. Milano.

Baricco A. 1998. *Šilkas*. Vilnius.

LITERATŪRA

Armalytė O., Pažūsis L. 1990. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius.

Eco U. 2004. *Dire quasi la stessa cosa: esperienze di traduzione*. Milano.

Morini M. 2007. *La traduzione: teorie, strumenti, pratiche*. Milano.

Osimo B. 2006. *Manuale del traduttore: guida pratica con glossario*. Milano.

Osimo B. 2001. *Propedeutica della traduzione: corso introduttivo con tavole sinottiche*. Milano.

Osimo B. 2004a. *Traduzione e qualità: la valutazione in ambito accademico e professionale*. Milano.

Osimo B. 2004b. *Translation Course*. http://courses.logos.it/pls/dictionary/linguistic_resources.traduzione.lang=it.

Popovič A. 2006. *La scienza della traduzione: aspetti metodologici la comunicazione traduttiva*. Milano.

Salmon L. 2007. Sulla gestione inconscia del processo traduttivo umano: cosa sappiamo fare senza sapere come. *I saperi del tradurre* (a cura di Clara Montella, Giancarlo Marchesi). Milano.

ON THE QUALITY OF LITERARY TRANSLATION. A TRANSLATION OF A. BARICCO'S NOVEL *SILK* INTO LITHUANIAN

RASA KLIOŠTORAITYTĖ, IEVA MAŽEIKAITĖ

S u m m a r y

The assessment of the quality of a literary translation is a complicated task. First of all, there is no established tradition of what criteria a translator should use when translating a literary text, or what the parameters of the assessment of translation should be. Moreover, it is difficult to take into consideration all the aspects of the literary text and to present an exhaustive assessment study on it, especially if it is a sizeable text.

The authors seek to bring their modest contribution into the field of research by presenting the latest insights of Italian scholars and critics of translation studies into the subject of quality problems of translated texts. Keeping the categories and principles in mind, the authors of the article present an analysis of the translation of A. Baricco's novel *Silk* into Lithuanian, with the focus on the choice of translation strategies.

Having discussed the issues of the assessment of the quality of literary translation and having analysed the translation strategies as applied in the novel *Silk*, such as lexical substitutions, compensation, insertions and omissions, the authors suggest that the quality of translation depends on the translator's theoretical approach to the task, i.e. his/her ability to recognize certain dominant structures in the text and to efficiently select and apply appropriate translation strategies. Though a small number of the translator's choices has not been justified from the point of view of translation strategies, the text has kept the overall characteristics – conceptual, stylistic, register and emotional ones – of the original, thus it can be stated that the translated text of the *Silk* is true to the original and is of high translation quality.